DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_09

УДК343.148/98

М. Г. Щербаковський,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8413-9311>,

e-mail: shcherbakovskiy@gmail.com

СПІВВІДНОШЕННЯ ТА СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ Й СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

Криміналістика виникла завдяки необхідності залучення обізнаних осіб для встановлення обставин злочинів і розв'язання спорів у суді. Поступово криміналістика сформувалася як наука, частиною якої є криміналістична техніка. Диференціювання знань і технічних засобів усередині криміналістики закономірно сприяло виокремленню з неї науки про судову експертизу — судової експертології. Проте, науковий і дидактичний зміст криміналістичної техніки залишилися без змін. Мета статті полягає в розгляді генезису і співвідношення криміналістичної техніки й судової експертології. Показано взаємозв'язок і відмінність цих двох споріднених прикладних юридичних дисциплін. Запропоновано структуру судової експертології й оновлену систему криміналістичної техніки.

Ключові слова: криміналістика, криміналістична техніка, судова експертологія, взаємозв'язок і відмінність криміналістичної техніки та судової експертології, структура наук, юридичні прикладні науки.

Постановка проблеми дослідження. Криміналістика, як і будь-яка інша наука, являє собою продукт діяльності багатьох поколінь дослідників. Традиційна структура криміналістики складалася поступово, а криміналістична техніка стала її початковою та постійною складовою. У період формування і становлення криміналістики природним було дослідження матеріальних слідів злочину в межах криміналістичної техніки. Не існувало іншої наукової галузі, де б аналізувалися такі об'єкти для визначення різних обставин, необхідних для розв'язання завдань судочинства. Поступово науково-технічний прогрес, розширення спектра та завдань судових експертиз, зростання складності досліджень суттєво змінили ситуацію. Криміналістична техніка, що виникла й сформувалася на базі природних і технічних наук, здолала значний шлях розвитку, який закономірно сприяв диференціюванню наукових знань, зародженню, формуванню в її надрах і поступовому виокремленню самостійної науки про судову експертизу — судової експертології.

Станом на сьогодні в науковому середовищі загальноновизнано, що криміналістика й судова експертологія є самостійними та спорідненими

науковими галузями, проте, до сьогодні в учених і практиків немає єдиної думки щодо їх кореляції та структури. Як і раніше, до системи криміналістичної техніки (як наукової галузі, так і навчальної дисципліни) належать так звані традиційні судові експертизи: трасологічна, балістична, технічного дослідження документів, почеркознавча та ін. Водночас практика доводить, що розроблення наукових і методичних основ зазначених видів експертиз вийшло далеко за межі криміналістичної техніки: їх з криміналістикою пов'язує здебільшого історичне коріння й окремі наукові теорії. Крім того, очевидно, що подальший розвиток існуючих і нових різновидів судових експертиз можливий тільки на методологічних засадах судової експертології. У зв'язку з викладеним назріла необхідність розглянути співвідношення криміналістичної техніки й судової експертології як наукових галузей, а також їх характерних ознак і структури.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Взаємозв'язку криміналістики й науки про судову експертизу приділено значну увагу в роботах таких українських учених, як Л. Ю. Ароцкер, В. Г. Гончаренко, С. В. Євдокіменко, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, В. К. Лисиченко, Г. А. Матусовський, І. В. Пиріг, М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова-Єфремян, З. М. Соколовський, І. Я. Фрідман, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаківський, В. В. Юсупов та ін. У різний час до проблеми співвідношення криміналістики та судової експертології зверталися зарубіжні вчені: Т. В. Авер'янова, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, О. Ф. Волинський, О. М. Зінін, В. Я. Колдін, Ю. Г. Корухов, І. Ф. Крилов, Н. П. Майліс, Т. Ф. Моїсеева, Ю. К. Орлов, К. Д. Поль, С. П. Митричев, О. Р. Россинська, С. А. Смирнова, П. І. Тарасов-Родіонов, О. Р. Шляхов, М. П. Яблоков та ін.¹

Погляди дослідників у перебігу розвитку теорії криміналістики і практики застосування розроблених нею рекомендацій, виникнення і формування судової експертології змінювалися від категоричного заперечення науки про судову експертизу до її визнання в системі прикладних юридичних наук. Водночас науковий підхід до змісту такого розділу криміналістики як криміналістична техніка практично не зазнав трансформації, а його структура зберігається незмінною протягом майже 100 років. У дидактичному плані криміналістична техніка демонструє стагнацію, оскільки порівняння

¹ Див., наприклад: Ароцкер Л. Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. Москва: Юрлит, 1964. 223 с. ; Белкин Р. С., Винберг А. И. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы). Москва: Юрлит, 1969. 216 с. ; Гончаренко В. Г. Критерії вірогідності висновків експерта: гносеологічний, психологічний і процесуальний аспекти// *Часопис Академії адвокатури України*. 2009. № 3. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (дата звернення; 04.06.2020) ; Клименко Н. І. Судова експертологія. Київ: Ін Юре, 2007. 528 с. ; Сімакова-Єфремян Е. Б. Теорія і методологія комплексної експертизи контактної-слідової взаємодії об'єктів: моногр. Харків: ВКФ «Гриф», 2004. 176 с. ; Яблоков Н. П., Головин А. Ю. Криминалистика: природа, система, методологические основы. Москва: Норма, 2009. 288 с. ; та ін.

підручників з криміналістики 1925—2019 років доводить, що структура цього розділу, за рідкісним винятком, залишилася незмінною, а судову експертологію поміж інших пов'язаних з криміналістикою наук не згадано. Сучасні публікації в галузі криміналістичної техніки містять здебільшого опис і пропозиції щодо впровадження в практику розслідування нових сучасних інноваційних технологій і технічних засобів збирання та використання слідів злочинів, але не розглядають наукових основ цієї компоненти криміналістики.

Метою статті є історичний аналіз виникнення криміналістичної техніки й судової експертології як наукових галузей, розгляд їх взаємозв'язку, відмінностей, уточнення предмета, об'єкта і структури.

Основний зміст і результати. Співвідношення криміналістики й судової експертології найбільш наочно можна простежити з позиції їх історичного зародження. Прийнято вважати, що судова експертиза сформувалася в надрах криміналістики. У зв'язку з цим цікаво відзначити, що вивчення історичних документів дозволяє стверджувати: формування і розвиток наукових основ судової експертизи йшли своїм шляхом і, можливо, саме вони визначило сутність криміналістики ¹.

Не вдаючись до детального викладу історії розвитку криміналістики й судової експертизи, оскільки цьому багато уваги приділено в літературі, варто відзначити таке. Вивчення і зіставлення літературних даних доводить, що походження, формування криміналістики й судової експертології, особливо в початковий період і в аспекті виникнення та розвитку експертних установ, багато в чому збігаються, а дослідники наводять ті самі факти як провісники зародження обох наук ². До того ж, якщо звернутися до праць з історії, то легко помітити, що наведені приклади цілком можна визнати джерелами формування наукових, правових і організаційних основ судової медицини та психіатрії. Саме медицина першою постала на службу правосуддю та стала підґрунтям для розвитку основних напрямів експертних досліджень ³. Усі автори, які зверталися до історії криміналістики й судових експертиз, згадують їх як витоки залучення обізнаних осіб для встановлення обставин злочинів і розв'язання судових справ. Отже, однією з головних

¹ Майлис Н. П. О соотношении судебной экспертизы, криминалистики и оперативно-розыскной деятельности//*Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. Тула, 2013. Вып. 4. Ч. 2. С. 81.

² Белкин Р. С. История отечественной криминалистики. Москва: НОРМА, 1999. С. 1—24 ; Криминалистическая экспертиза: возникновение, становление и тенденции развития. Москва: ЮИ МВД РФ. С. 8—69 ; Судебно-экспертная деятельность: правовое, теоретическое и организационное обеспечение: учебник/под ред. Е. Р. Россинской, Е. И. Галяшиной. Москва: Норма; ИНФРА-М, 2017. С. 19—45 ; Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: моногр. Харків: В деле, 2015. С. 9—36 ; Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX—XXI століттях: моногр. Київ: ФОП Маслаков, 2018. С. 9—95.

³ Шершавин С. В. История отечественной судебно-медицинской службы. Москва: Медицина, 1968. С. 122.

причин появи криміналістика була потреба застосування досягнень природних і технічних наук у судочинстві.

Емпіричні методи й засоби, що їх використовували для досягнення істини, були далекі від справді наукових. Відомо, що наукові напрями виникають з певних причин, через об'єктивні умови та причини або завдяки ним ¹. Тому лише наприкінці XIX ст. виникла ідея про створення спеціальної наукової системи, заснованої на можливостях окремих природно-наукових методах, що їх використовували для розслідування. Такою інтегральною ідеєю, утіленою в реальну дійсність, стала праця Г. Гросса, який поклав початок становленню криміналістики як самостійної наукової теорії, науки й дисципліни ². Учений стверджував, що «криміналістика повинна йти власною дорогою, і відповідно її природі цей шлях має природничо-науковий характер», а її основу вбачав у системі науково обґрунтованих прийомів, методів і засобів діяльності слідчих під час розслідування злочинів і особливо — у науково розроблених прийомах і способах роботи зі слідами й речовими доказами, які називав «непідкупними свідками» ³. У керівництві Г. Гросса є розділи, що заклали підвалини для подальшого виникнення традиційних складових криміналістики — техніки, тактики й методики.

Появі терміна «криміналістична техніка» і формуванню її структури передував тривалий період розвитку криміналістики. У найперших посібниках з криміналістичної техніки поряд з технічними описано окремі тактичні прийоми огляду, розслідування пожеж і залізничних катастроф ⁴. Пізніше з'явився термін «тактика розслідування», яким деякі криміналісти позначали сукупність технічних і тактичних прийомів розслідування ⁵. Згодом безперечним лідером природничо-наукового напрямку в криміналістиці став Е. Локар, що видав ряд фундаментальних робіт з наукових методів і поліцейської техніки розслідування злочинів ⁶. Поліцейською технікою ав-

¹ Энциклопедия эпистемологии и философии науки. Москва: «Канон+ при РООИ “Реабилитация”», 2009. С. 562.

² Gross H: Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. Graz, Leuschner & Lubensky, 1899. 620 s.

³ Гросс Г. Предисловие к 3-му изд. // *Руководство для судебных следователей как система криминалистики*. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва: ЛексЭст, 2002. С. VIII, XI.

⁴ Рейсс Р. А. Научная техника расследования преступлений. Санкт-Петербург: Сенатская типография, 1912. 206 с. ; Трегубов С. Н. Основы уголовной техники: научно-технические приемы расследования преступлений. Петроград: Право, 1915. 326 с.

⁵ Вейнгарт А. Уголовная тактика: руководство к расследованию преступлений. Санкт-Петербург: Вестник полиции, 1912. 270 с.

⁶ Locard E. L'enquête criminelle et les méthodes scientifiques. Paris, Paris Éditeur Ernest Flammarion. 1920. 303 p. ; Locard E. Manuel de technique policière (enquête criminelle). Paris: Payot, 1923. 291 p.

тор називав сукупність методів, запозичених з природничих наук, що дають змогу встановити злочин завдяки дослідженню речових доказів¹. У витоків вітчизняної криміналістики і в подальшому її розвитку однозначного диференціювання знань на «слідчі» й «експертні» не спостерігалось. Однак, у роботі С. М. Трегубова, написаній на основі лекцій Р. А. Рейсса, спостерігаємо виражений науково-технічний підхід до нової науки, розрахований як на слідчих, так і на експертів².

У наступні два десятиліття, уже за радянських часів, вийшли друком посібники з кримінальної техніки М. П. Макаренка, В. М. Натансона (1925), І. М. Якімова (1925), М. Д. Вороновського (1931), підручники з криміналістики під редакцією А. Я. Вишинського (1935, 1938), у яких описано прийоми фотографування, основи дослідження слідів людини, знарядь зламу та зброї, документів, почерку, наведено опис зовнішності методом словесного портрета, систем реєстрації злочинців і злочинів, тобто всі ті розділи, які до сьогодні є традиційними складовими криміналістичної техніки. У наступні роки термін «кримінальна техніка» зник із наукового лексикона й навчальної літератури як результат протистояння апологетам буржуазної криміналістики³. Лише з середини 1960-х років на основі уточнення предмета, природи й системи криміналістики в науковому середовищі та підручниках утвердилася чотириланкова структура науки, у якій однією з частин стала криміналістична техніка. У роботах тогочасних криміналістів не розподілено засоби й методи пошуку та дослідження речових доказів, не проведено чіткої межі між галузями криміналістичної техніки й судовими експертизами. Останні розвивалися як складові криміналістичної техніки. Аналогічним курсом розвивалася також криміналістика східноєвропейських країн⁴.

До середини 50-х років ХХ століття дві обставини поступово істотно вплинули на практичне й наукове розуміння криміналістичної техніки. По-перше, поглиблювалася відмінність пошукової діяльності від дослідницької щодо слідів злочину. Обладнання та методики експертного аналізу речових доказів не тільки відрізнялися від технічних засобів пошуку слідів злочину метою застосування, а й ставали більш складними для правозастосовувачів. По-друге, розширення спектра експертних досліджень призвело до появи «нетрадиційних» криміналістичних та інших судових експертиз,

¹ Локар Э. Руководство по криминалистике/под ред. С. П. Митричева. Москва: Юр. изд-во НКЮ СССР, 1941. 544 с.

² Трегубов С. Н. Основы уголовного техники: научно-технические приемы расследования преступлений. Петроград: Право, 1915. 326 с.

³ Белкин Р. С. Указ. соч. С. 66.

⁴ Вариеш Г. В., Колмаков В. П. Развитие криминалистики в ГДР// *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев: РИО МВД УССР. 1972. Вып. 9. С. 427—434 ; *Криминалистика социалистических стран*/под ред. В. Я. Колдина. Москва: Юрлит, 1986. 512 с.

які не знаходили місця в криміналістичній техніці. В організаційному аспекті утворилася мережа спеціалізованих експертних установ, безпосередньо не пов'язаних зі слідчими органами. Як логічне продовження розвитку способів і засобів збирання слідів злочину, у розділі криміналістичної техніки відбувалося становлення експертних методів дослідження різноманітних матеріальних об'єктів.

Щодо ідеї формування нової галузі наукового знання, предметом якої був би інститут експертизи в кримінальному судочинстві, учені й практики почали дискутувати понад 60 років тому. М. М. Видря та М. Г. Любарський висловили думку про відмінність технічних засобів роботи слідчого зі слідами злочину («польової криміналістики») і експертної техніки¹, а О. Р. Шляхов — спочатку про існування окремої теорії криміналістичної експертизи, а згодом — загальної теорії судової експертизи². Пропозиція викликала різку критику з боку криміналістів. Г. А. Матусовський писав, що криміналістична техніка являє собою єдину науково розроблену систему прийомів і засобів виявлення, закріплення, вилучення і збереження речових доказів, методів їх дослідження³.

Переживши, як і будь-яка наука, період накопичення і аналізу даних слідчої, судової й експертної практики, формування окремих учень, теорія судових експертиз досягла такого рівня, коли нагально постали завдання розроблення загальної теорії науки як необхідної передумови її подальшого розвитку⁴. Інституалізація нової галузі знання сталася після виходу друком відомих робіт А. І. Винберга та Н. Т. Малаховської, у яких обґрунтовано пропозицію щодо формування судової експертології як науки «про закони і методологію формування та розвитку судових експертиз, закономірності дослідження їх об'єктів»⁵.

Упродовж наступних трьох десятиліть оприлюднено значну кількість публікацій, присвячених проблемам судової експертології, серед яких варто відзначити роботи таких учених, як Т. В. Авер'янова, І. А. Алієва,

¹ Видря М. М., Любарський М. Г. Место криминалистики в системе юридических наук//*Вопросы советской криминалистики*. Алма-Ата: Казахский гос. ун-т, 1959. С. 33—38.

² Шляхов А. Р. Предмет, метод и система советской науки криминалистической экспертизы//*Там само*. С. 12—32.

³ Матусовский Г. А. Криминалистическая техника, ее предмет и задачи//*Вопросы уголовного права, уголовного процесса и криминалистики: ученые записки Харьковского юринститута*. Харьков, 1962. Вып. 16. С. 117.

⁴ Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: моногр. Дніпропетровськ: ДДДУВС; Ліра ЛТД, 2015. С. 120—121.

⁵ Винберг А., Малаховская Н. Судебная экспертология — новая отрасль науки//*Социалистическая законность*. 1973. № 11. С. 49 ; Их же. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз): пособ. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. С. 8.

С. Ф. Бичкова, Ф. М. Джавадов, О. М. Зінін, Н. І. Клименко, Ю. Г. Корухов, Н. П. Майліс, І. В. Пиріг, О. Р. Россинська, М. Я. Сегай, К. Н. Шакіров та ін. Можна упевнено стверджувати, що наука про судову експертизу міцно посіла своє місце поміж прикладних юридичних наук.

Закономірне вицлення судової експертології з криміналістики практично не вплинуло на наукові й дидактичні основи криміналістичної техніки. У науковому аспекті розроблено окремі вчення, автори яких обов'язково позначали їх як криміналістичні: криміналістичне матеріалознавство (В. О. Пучков), криміналістичне зброезнавство (В. В. Бірюков, В. М. Плєскачевський), криміналістичне документознавство (С. В. Андрєєв), криміналістичне комп'ютерознавство (В. Б. Вєхов), криміналістична вибухотехніка (О. О. Бєляков, І. Д. Моторний), криміналістичне вчення про зброю і сліди його застосування (В. А. Ручкін) та ін. За своїм змістом зазначені розробки є, по суті, науковими обґрунтуваннями відповідного виду судових експертиз.

У дидактичному плані за більш ніж сторічну історію криміналістики структура розділу криміналістичної техніки практично не змінилася. Як і раніше, до нього належать криміналістичне дослідження почерку (письма) і документів, трасологія, балістика і габітологія, криміналістична реєстрація. За рідкісним виключенням розглядають дослідження відео-, аудіозаписів, матеріалів, запахових слідів. Ми вважаємо, що уривчастий виклад основ криміналістичних експертиз, який сьогодні має місце в підручниках з криміналістики, по-перше, не розкриває всіх можливостей наведених експертних досліджень і, по-друге, не дає уявлення про інші існуючі види судових експертиз. Розглядаючи місце криміналістики в системі правових наук, автори існування повністю ігнорують судову експертологію, а однією з форм і суб'єктів застосування техніко-криміналістичних засобів зазначають проведення експертних досліджень¹.

Практично в усіх підручниках метою застосування криміналістичної техніки названо дослідження доказів або слідів злочину. Дослідження являє собою процес аналізу та вилучення з виявленого або представленого об'єкта судово-релевантної інформації. У практичному значенні дослідження диференціюється на два рівні — попереднє (неповне, орієнтовне) і кінцеве (повне, доказове). Вочевидь, засоби й методи попереднього неруйнівного дослідження можна розробляти в межах криміналістичної техніки і призначати до уваги правозастосовувачів для використання під час проведення процесуальних дій, а експертні методи, методики й технології вважати виключно результатами наукових розробок у галузі судової експертології, що їх використовують судові експерти. Слід погодитися з Н. І. Клименко, що техніко-криміналістичні засоби призначено для збирання «слідової

¹ Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1/за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. С. 1—3, 19; Пясковський В. В., Черноус Ю. М., Іщенко А. В., Алексєєв О. О. та ін. Криміналістика: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. С. 66—67.

інформації», а судово-експертні — для поглибленого її дослідження на основі спеціальних знань з метою перетворення її на доказову інформацію ¹.

Розглядаючи співвідношення криміналістики (криміналістичної техніки) і судової експертології, О. Ф. Волинський ², Н. П. Майліс ³, О. Р. Россинська ⁴ переконливо довели їхню істотну відмінність. Уточнюючи та розвиваючи наведені вченими аргументи, зважаючи на різні підстави, можна додатково зазначити відмінності розглянутих наукових галузей і видів практичної діяльності (див. таблицю). На нашу думку, сучасну структуру криміналістичної техніки як розділу науки криміналістики доцільно представити у вигляді таких розділів:

- матеріальні сліди правопорушень: види, класифікація, механізм утворення;
- техніко-криміналістичні засоби й методи: класифікація, функціональне призначення;
- організаційні та правові основи техніко-криміналістичного забезпечення визначення обставин правопорушень;
- засоби й методи пошуку, фіксування, вилучення, пакування та транспортування типових слідів правопорушень;
- засоби й методи попереднього дослідження слідів правопорушень;
- інформаційно-довідкове забезпечення розкриття та розслідування правопорушень.

Таблиця

Відмінні ознаки криміналістичної техніки й судової експертології

Криміналістична техніка	Судова експертологія
<i>Науковий аспект</i>	
<i>Об'єкт дослідження</i>	
Протиправна слідча й судова діяльність	Судово-експертна діяльність
<i>Предмет дослідження</i>	
Закономірності механізму утворення матеріальних слідів правопорушень, їх збирання (пошуку, фіксування, вилучення, збереження, транспортування), попереднього дослідження та використання	Закономірності формування нових видів експертиз; виникнення (зміни) властивостей об'єктів, їх дослідження з метою здобуття необхідної для слідства й суду релевантної інформації

¹ Клименко Н. І. Поняття та завдання загальної теорії судової експертології в системі юридичних наук//*Криміналістика і судова експертиза*. Київ: Ліра-К. Вип. 64. С. 50.

² Волинский А. Ф. Судебно-экспертная и криминалистическая виды деятельности: общее и особенное//*Эксперт-криминалист*. 2013. № 2. С. 18—20.

³ Майлис Н. П. Указ. соч. С. 81—86.

⁴ Россинская Е. Р. Общая теория судебной экспертизы и криминалистика как самостоятельные родственные науки//*Следователь*. Москва: Юрист, 2007. № 10 (114). С. 60—64.

Криміналістична техніка	Судова експертологія
<i>Загальне завдання</i>	
Сприяння своїми розробками й рекомендаціями підвищенню ефективності розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень	Сприяння своїми розробками й рекомендаціями підвищенню ефективності проведення експертних досліджень у всіх видах судочинства
Методичний аспект	
Розробляння технічних засобів і методів їх використання з метою збирання, попереднього дослідження та використання матеріальних слідів злочину	Розробляння й адаптування технічних засобів, методів і методик дослідження типових об'єктів експертизи
Практичний аспект	
<i>Суб'єкти застосування методичних рекомендацій</i>	
Правозастосовувачі, спеціалісти	Судові експерти
<i>Способи реалізації науково-методичних рекомендацій</i>	
Збирання й попереднє дослідження слідів злочину з використанням ситуаційно обумовлених технічних засобів	Дослідження представлених об'єктів для розв'язання конкретного завдання з використанням рекомендованої методики
<i>Місце та особливості діяльності</i>	
Найчастіше — у несприятливих польових умовах	Найчастіше — у сприятливих умовах лабораторії
<i>Спеціалізація суб'єктів</i>	
Універсальна техніко-криміналістична	Згідно із затвердженою експертною спеціальністю
<i>Об'єкти практичної діяльності</i>	
Видимі й невидимі сліди відомої та невідомої природи	Об'єкти певного виду експертизи
<i>Засоби діяльності</i>	
Неруйнівні, різноманітні за функціональними можливостями та призначенням	Руйнівні й неруйнівні, визначені методикою дослідження
Правовий аспект	
<i>Правова форма діяльності</i>	
Процесуальна та непроцесуальна	Процесуальна
<i>Доказове значення результатів діяльності</i>	
Не мають самостійного доказового значення	Докази

Слід підтримати пропозицію Р. Л. Степанюка та С. І. Перліна про необхідність удосконалення сучасної системи криміналістичної техніки з тим

уточненням, що нововведення стосуються наукових основ, засобів і методів збирання й попереднього дослідження наркотичних, біологічних, комп'ютерних та інших слідів злочину, за виключенням їх експертного аналізу¹.

Розглядаючи предмет і структуру судової експертології, ми підтримуємо позицію Т. В. Авер'янова² та І. В. Пирога³, що в теорії судової експертизи не варто вивчати закономірності правового й організаційного забезпечення судово-експертної діяльності. На нашу думку, судова експертологія як наука містить дві частини: «Загальну теорію судової експертизи», до якої належать теоретичні положення, учення, властиві всім експертним галузям, і «Методологічні основи окремих родів (видів) судових експертиз», які є теоретичним підґрунтям певних судово-експертних галузей і використовуються для розроблення методик розв'язання типових експертних завдань⁴.

Водночас зберігається тісний зв'язок і взаємний вплив двох наукових галузей і видів діяльності. Цей зв'язок виявляється в єдності теоретичних основ, які містять учення про механізм слідоутворення, виникнення інформації про злочин, теорії ідентифікації, діагностики, ситуалогії та ін., а також методичних підходів до досліджуваних об'єктів і, частково, у використанні технічних засобів. Розроблення нових методик, які розширюють можливості експертного дослідження, впливає на розвиток і вдосконалення техніко-криміналістичних засобів збирання й попереднього дослідження матеріальних слідів злочину. Натомість поява нових видів слідів злочину потребує створення відповідних типових експертних методик дослідження. На нашу думку, процедура збирання та попереднього дослідження матеріальних слідів злочину, яку вдосконалюють у межах криміналістичної техніки, не тільки ближча до судової експертології, аніж до інших розділів криміналістики, а й у практичній площині є необхідним і початковим етапом подальшого експертного дослідження.

Якщо звернутися до зарубіжної спеціальної літератури, то, на думку західних учених, розвиток криміналістики ґрунтується на трьох окремих, але пов'язаних між собою напрямках,— юридичній методології Г. Гросса, дослідженні й ідентифікації А. Бертільйона, аналізі й оцінці експертних висновків Е. Локара⁵. Згодом ці напрями розвинулися у дві близькі за змістом до криміналістики й судової експертології наукові галузі —

¹ Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Напрями розвитку структури і змісту криміналістичної техніки в Україні//*Вісник криміналістики*. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2019. № 2 (32). С. 6—14.

² Аверьянова Т. В. Проблемы теории и практики судебной экспертизы// *Дискуссионные вопросы теории и практики судебной экспертизы: материалы II Междунар. научн.-практ. конф.* (Москва, 27—28.10.2017). Москва, 2017. С. 1—8.

³ Пиріг І. В. Зазнач. твір. С. 130.

⁴ Щербаковський М. Г. Зазнач. твір. С. 29.

⁵ Crispino F., Ribaux O., Houck M., Margot P. Forensic science — a true science? *Australian Journal of Forensic Sciences*, 2011. V. 43. № 2. P. 159.

Criminal Investigations (наука про кримінальне розслідування) і *Forensic Science* (судові науки). *Forensic Science* визначено як низку наукових дисциплін, які допомагають системі кримінального правосуддя, на основі яких може з'явитися нова своєрідна наука ¹. Відзначено, що за деякими виключеннями *Forensic Science* нічим не відрізняється від традиційних наук, єдина відмінність полягає в тому, що судові експерти застосовують методи й методики названих наук для розв'язання питань у правовій сфері ². Єдину структуру цієї науки західні дослідники поки не сформуvalи: вона містить найрізноманітніші наукові дисципліни й методи як традиційні для криміналістики, так і привнесені з економіки, антропології, стоматології, патології, токсикології, ентомології, психології, інженерії та комп'ютерних наук ³.

Висновки. Криміналістика й судова експертологія є самостійними і спорідненими науковими галузями, які мають спільне історичне коріння, наукове підґрунтя та шлях розвитку. Однак, формування й поступове об'єктивне виокремлення з криміналістики судової експертології не змінило наукових, методичних, дидактичних основ і структуру криміналістичної техніки як складової криміналістики. Вважаємо, що експертизи необхідно вивести із системи криміналістичної техніки, а зусилля криміналістів зосередити на наукових засадах, з урахуванням яких розробляти технічні засоби збирання та попереднього дослідження слідів правопорушень, інформаційного забезпечення розкриття й розслідування правопорушень. Відповідно до зазначеного запропоновано оновлену систему криміналістичної техніки та структуру судової експертології.

Подальший розвиток судової експертології і криміналістичної техніки має здійснюватися в тісному взаємозв'язку таких близьких, але різних прикладних юридичних наук.

Reference

- Arotcker, L. E. (1964). *Ispolzovanie dannykh kriminalistiki v sudebnom razbiratelstve ugovolnykh del*. Moscow: Iuridicheskaya literatura [in Russian].
- Averianova, T. V. (2017). Problemy teorii i praktiki sudebnoy ekspertizy. *Diskussionnyye voprosy teorii i praktiki sudebnoy ekspertizy*: mater. II mezhd. nauchn.-prakt. konf. (Moscow, 28-27 oktyabrya 2017) [in Russian].
- Belkin, R. S. (1969). *Kriminalistika i dokazyvanie (metodologicheskie problemy)*. Moscow: Iuridicheskaya literatura [in Russian].
- Belkin, R. S. (1999). *Istoriya otechestvennoy kriminalistiki*. Moscow: NORMA [in Russian].

¹ Roux C. P., Crispino F., Ribaux O. From Forensics to Forensic Science. *Current issues in criminal justice*. July 2012. Vol. 24. № 1. P. 7—8.

² Jay A. Siegel. Forensic science. Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/science/forensic-science> (date accessed: 01.07.2020).

³ Maras M.-H., Mirand M. D. Forensic Science. Encyclopedia of Law and Economics. Springer. Science+Business Media. New York. 2014.

- Crispino, F., Ribaux, O., Houck, M., Margot, P. (2011). Forensic science — a true science? *Australian Journal of Forensic Sciences*, V. 43. № 2.
- Entsiklopediya epistemologii i filosofii nauki* (2009). Moscow: «Kanon”1”» ROOI «Reabilitatsiya» [in Russian].
- Gross, G. (2002). Predisloviye k 3-yemu izdaniyu. *Rukovodstvo dlya sudebnykh sledovateley kak sistema kriminalistiki*. Novoye izd., perepech. s izd. 1908 g. Moscow: LeksEst [in Russian].
- Gross, H. (1899). *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*. Graz, Leuschner & Lubensky
- Honcharenko, V. H. (2009). Kryterii virohidnosti vysnovkiv eksperta: hnoseolohichni, psykolohichni i protsesualnyi aspekty. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy*. № 3. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
- Iablokov, N. P. (2009). *Kriminalistika: priroda, sistema, metodologicheskie osnovy*/N. P. Iablokov, A. Iu. Golovin. Moscow: Norma [in Russian].
- Jay, A. Siegel (2020). Forensic science. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/science/forensic-science>.
- Klymenko N. I. Poniattia ta zavdannia zahalnoi teorii sudovoi ekspertolohii v systemi yurydychnykh nauk. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Kyiv: Lira-K, Vyp. 64. [in Ukrainian].
- Klymenko, N. I. (2007). *Sudova ekspertolohiia*. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
- Koldina, V. YA. *Kriminalistika sotsialisticheskikh stran* (1986). Moscow: Yuridicheskaya literatura [in Russian].
- Kryminalistyka: pidruchnyk* (2015). V. V. Piaskovskyi, YU. M. Chornous, A. V. Ishchenko, O. O. Alyeksyyev ta in. Kyiv: «Tsentr uchbovoyi literatury» [in Ukrainian].
- Kryminalistyka: pidruchnyk* (2019).: u 2 t. T. 1. V. YU. Shepitka (Ed). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Locard, E. (1920). *L'enquête criminelle et les méthodes scientifiques*. Paris, Paris Éditeur Ernest Flammarion.
- Locard, E. (1923). *Manuel de technique policière (enquête criminelle)*. Paris: Payot.
- Lokar, E. (1941). *Rukovodstvo po kriminalistike*. S. P. Mitricheva (Ed). Moscow: Yuridicheskoye izdatelstvo NKYu SSSR [in Russian].
- Mailis, N. P. (2013). O sootnoshenii sudebnoi ekspertizy, kriminalistiki i operativno-rozysknoi deiatelnosti. *Izvestiia Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta*. Ekonomicheskie i iuridicheskoe nauki. Vyp. 4. Ch. 2. [in Russian].
- Maras, M.-H., Mirand, M. D. (2014). Forensic Science. *Encyclopedia of Law and Economics*. Springer. Science+Business Media. New York.
- Matusovskii, G. A. (1962). Kriminalisticheskaya tekhnika, ee predmet i zadachi. Voprosy ugolovnogo prava, ugolovnogo protsessa i kriminalistiki. *Uchenye zapiski Khar'kovskogo iuridicheskogo instituta*. Kharkov, Vyp. 16 [in Russian].
- Pyrih, I. V. (2015). *Teoretyko-prykladni problemy ekspertnoho zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia*: monohrafiya. Dnipropetrovsk: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav; Lira LTD. [in Ukrainian].
- Reiss, R. A. (2015). *Nauchnaya tekhnika rassledovaniia prestuplenii*. Sankt-Peterburg, Senatskaya tipografiya, 1912 [in Russian].
- Rossinskaya, E. R. (2007). Obshchaya teoriya sudebnoi ekspertizy i kriminalistika kak samostoiatelnye rodstvennye nauki. Sledovatel. Moscow: *Iurist*. № 10 (114). [in Russian].

- Roux, C. P., Crispino, F., Ribaux, O. (2012). From Forensics to Forensic Science. *Current issues in criminal justice*. July Vol. 24. № 1.
- Shcherbakovskiy, M. H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni*: monohrafiia. Kharkiv: V dele [in Ukrainian].
- Shershavin, S. V. (1968). *Istoriia otechestvennoi sudebno-meditsinskoi sluzhby*. Moscow. Meditsina [in Russian].
- Shliakhov, A. R. (1959). Predmet, metod i sistema sovetskoï nauki kriminalisticheskoi ekspertizy. *Voprosy sudebnoi ekspertizy i kriminalistiki*, Alma-Ata [in Russian].
- Simakova-Yefremian E. B. (2004). *Teoriia i metodolohiia kompleksnoi ekspertizy kontaktno-slidovoi vzaiemodii ob'ektiv*: monohr. Kharkiv: VKF «Hryf» [in Ukrainian].
- Stepaniuk, R. L., Perlin, S. I. (2019). Napriamy rozvytku struktury i zmistu kryminalistychnoi tekhniky v Ukraini. *Visnyk kryminalistyky*. Kyiv: DNDEKTs MVS Ukrainy [in Ukrainian].
- Sudebno-ekspertnaia deiatelnost: pravovoe, teoreticheskoe i organizatsionnoe obespechenie*: uchebnik. E. R. Rossinskoi, E. I. Galiashinoi (Eds). (2017). Moscow: Norma: INFRA-M Moscow [in Russian].
- Tregubov, S. N. (1915). *Osnovy ugolovnoi tekhniki: nauchno-tekhicheskie priemy rassledovaniia prestuplenii*. Petrograd: Pravo [in Russian].
- Variesh, G.V., Kolmakov, V.P. (1972). Razvitie kriminalistiki v GDR. *Kriminalistika i sudebnaia ekspertiza*. Kyiv: RIO MVD USSR. Vyp. 9. [in Russian].
- Veingart, A. (1912) *Ugolovnaia taktika: rukovodstvo k rassledovaniu prestuplenii*. Sankt-Peterburg: Vestnik politcii [in Russian].
- Vinberg, A. I., Malakhovskaia, N. T. (1979). *Sudebnaia ekspertologiia (obshcheteoreticheskie i metodologicheskie problemy sudebnykh ekspertiz)*: posobie. Volgograd: VSSh MVD SSSR [in Russian].
- Vinberg, A., Malakhovskaya, N. (1973). Sudebnaia ekspertologiia – novaia otrasl nauki. *Sotsialisticheskaiia zakonnost*. № 11 [in Russian].
- Volynskii, A. F. (2013). Sudebno-ekspertnaia i kriminalisticheskaiia vidy deiatelnosti: obshchee i osobennoe. *Ekspert-kriminalist*. № 2 [in Russian].
- Vydria, M. M., Liubarskii M. G. (1959). Mesto kriminalistiki v sisteme iuridicheskikh nauk. *Voprosy sovetskoï kriminalistiki*. Kazakhskii gosudarstvennyi universitet, Alma-Ata [in Russian].
- Yusupov, V. V. (2018). *Kryminalistyka v Ukraini u XX–XXI stolittiakh*: monohrafiia. FOP Maslakov [in Ukrainian].

М. Г. Щербаковский

СООТНОШЕНИЕ И СТРУКТУРА КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ И СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТОЛОГИИ

Проведён исторический анализ возникновения криминалистической техники и судебной экспертологии как научных отраслей, рассмотрена их взаимосвязь, различия, уточнены предмет, объект и структура. Показано, что криминалистика и судебная экспертология являются самостоятельными и одновременно родственными научными отраслями, которые имеют общие исторические корни. Автор доказывает, что формирование и постепенное вычленение судебной экспертологии из криминалистики не изменило научных, методических, дидактических основ и структуру криминалистической техники как составляющей криминалистики.

Предложена структура криминалистической техники и судебной экспертологии. Современную структуру криминалистической техники автор предлагает в виде следующих разделов: материальные следы правонарушений: виды, классификация, механизм образования; технико-криминалистические средства и методы: классификация, функциональное назначение; организационные и правовые основы технико-криминалистического обеспечения расследования правонарушений; средства и методы поиска, фиксирования, изъятия, упаковки и транспортировки следов правонарушений; средства и методы предварительного исследования следов правонарушений; информационно-справочное обеспечение раскрытия и расследования правонарушений. Судебная экспертология представлена в виде двух частей: «Общей теории судебной экспертизы», которая включает теоретические положения, учения, присущие всем экспертным отраслям, и «Методологические основы отдельных родов (видов) судебных экспертиз», которые являются теоретическим основанием определённых судебно-экспертных отраслей и используются для разработки методик решения типовых экспертных задач.

Отмечена тесная связь и взаимное влияние двух научных отраслей и видов деятельности. Связь проявляется в единстве теоретических основ, методических подходов к исследованию объектов и, частично, в использовании технических средств. Разработка новых экспертных методик влияет на развитие и совершенствование технико-криминалистических средств собирания материальных следов преступления. В то же время, появление новых видов следов преступления вызывает необходимость создания соответствующих типовых экспертных методик исследования.

Ключевые слова: криминалистика, криминалистическая техника, судебная экспертология, взаимосвязь и различие криминалистической техники и судебной экспертологии, структура наук, юридические прикладные науки.

M. Shcherbakovsky

CORRELATION AND STRUCTURE OF A FORENSIC TECHNIQUE AND FORENSIC SCIENCE

A historical analysis of forensic techniques and forensic science emergence as scientific branches is outlined, their interconnection, differences are considered, the subject, object and structure are clarified. It is shown that criminalistics and forensic science are both separate and kindred scientific branches that have common historical roots. The author proves that the development and gradual separation of forensic science from criminalistics did not change the scientific, methodological, didactic foundations and structure of a forensic technique as a component of criminalistics.

The structure of forensic technique and forensic science is suggested. The author presents the forensic technique modern structure in the form of the

following sections: physical traces of crimes: types, classification, mechanism of formation; technical and forensic means and methods: classification, functional purpose; organizational and legal foundations of forensic support of offences investigation; means and methods of searching, recording, seizing, packaging and transporting traces of offenses; means and methods of preliminary investigation of offenses' traces; information and reference support of offenses disclosure and investigation. Forensic science is represented in two parts: "General theory of forensic examination", which includes theoretical provisions, doctrines inherent in all forensic fields, and "Methodological fundamentals of certain types of forensic examinations", which are the theoretical basis of certain forensic branches and are used for the development of methods for solving typical forensic tasks.

The close connection and mutual influence of two scientific branches and types of activity are noted. The connection is manifested in the unity of theoretical foundations, methodological approaches to the study of objects and, partially, in the use of technical means. The development of new forensic methods affects the advancement and improvement of technical and forensic means of collecting physical traces of a crime. On the contrary, the emergence of new types of crime traces necessitates the creation of appropriate typical forensic research methods.

Keywords: criminalistics, forensic technique, forensic science, relationship and difference between forensic technique and forensic science, structure of sciences, legal applied sciences.

Надійшла до редколегії 06.07.2020

Щербаковський М. Г. Співвідношення та структура криміналістичної техніки й судової експертології//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр./редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 21. С. 133—147. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_09.*